

Szentelekyre emlékezve Herceg János centenáriumán

Száz éve született Herceg János, aki 1951-ben, a *Híd*-ban megjelent írásában a következőképpen emlékezik meg Szenteleky Kornélról: „Augusztusban, Szenteleky halála évfordulóján mindig összeverődött egy lelkes kis társaság Szivácon: írók, újságírók, akiknek Szenteleky barátja és mestere volt. Alkalmához illően sötét ruhába öltöztek, de hol volt már lelküknek »barna gyásza«? Vidámak voltak, tele tervekkel. [...] Voltak olyanok, akik itt ismerték fel igazi útjukat, voltak, akik itt találták meg hangjukat, volt olyan, aki Szivácon tett fogadalmat arra nézve, hogy lemond a szabad versről, és megpróbálja kötött formában kifejezni magát. S közben bort ittak, és halpaprikást ebédeltek, s borízű kántorhangján egyik társuk dalolni is kezdett a vendéglátó házigazda öreg harmóniuma fölött, míg egy csendes szavú elbeszélő bólogatva szívta szivarját, s két népdal szünetében azzal fordult szomszédjához: – Te ismered Pannit, ugye? Elveszem feleségül.”

Ez az idézet is szemlélteti, hogy Herceg úgy építi fel emlékezéseit, hogy abban a tényanyag mellett és az emlékezés szükségszerű velejárójának tartott megszépítő portrén túl mindig van egy kevés olyan személyesség, amely az indiszkréción határát súrolja. Találkozásukat a *Két világ* című visszaemlékezés-kötetben novellisztikusan beszélt el, s a Szivácon tett látogatás leírásából kiderül, hogy az nemcsak irodalmi ízlésére tett nagy hatást, hanem személyiségformáló ereje volt. De később is felidéz olyan mozzanatokat, amelyek bensőséges ismeretségről tanúskodnak, mint például a következő kijelentésben is 1898-ból: „Én még emlékszem őszinte, bizalmas összetartozásunk idejére, amikor például Szentelekynek elpanaszollhattam zavaros szerelmi ügyemet is, amit másnak nem mondhattam el.”

A Bisztray Gyula és Csuka Zoltán szerkesztésében 1943-ban megjelent levélgyűjtemény további adatokkal szolgál (*Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933*). Szenteleky 1933. április 2-án azt írta Herceg Jánosnak

Zomborba: „Sok megértéssel olvastam gátlásaidat, jól tudom, mennyire bénítják ezek a képzeletek s milyen csúnya idegállapotba kergetik az embert. Csodálatos a nők csökönnyössége és szívóssága! És mert néhány sikert is ér el veled, ez a módszer nagyon elterjedt, majdnem divatos. Legtöbbször türelem kérdése a győzelem, persze zaklatott idegekkel nem igen lehet türelemjátékot játszani. De ne feledd, hogy akaratod rendületlensége sokkal gyorsabban megoldhatja ezt a kínos helyzetet, mint a tér és az idő.” Az idézet nem szorul bővebb magyarázatra: az atyai jó tanács az ifjú lelki gondjain igyekezett enyhíteni.

A levelezés a bácskai lelkületet bemutatni kívánó novellaantológia, az *Ákácok alatt* alakulásának történetét is határozottan kirajzolja, a beérkezett szövegek közül Szentelekynek „különösen tetszetek” „Herceg János kemény, erős novellái”. Elsősorban a *Kekez Tuna lakodalmát* tartotta sikerültnek. A pusztai dicséretnél azonban sokkal messzebbre megy el Szenteleky, olyannyira eredetinek találja, hogy máris tervei vannak vele: „Roppant sokat várok ettől a Kekez Tunától. Nagyon szép lenne, ha Kekez Tuna életét ilyen novellisztikusan (10–12 novellában) dolgozná fel, amely okvetlenül megjelenne még ebben az évben a Kalangya Könyvtárban.” A továbbiakban pedig Szenteleky korszerű regényfelfogása is kirajzolódik: „Így tulajdonképpen regényt írna anélkül, hogy a regény szerkezete és kompozíciója írásmódját fészélyezné. Kérem, kísérelje meg valóra váltani ezt a tervét. Egy ilyen könyvre, amelynek nyugodtan »regény« címet lehetne adni, mindenesetre többen fognak felfigyelni, mint egy novelláskötetre, azonkívül írói tehetsége is egy-ségesebben, megkapóbban (kevesebb töréssel vagy szaggatottsággal) mutatkozhat be.” Szentelekynek a Kekez Tuna iránti érdeklődése nem pillanatnyi gondolat volt, hanem tartósan biztatta a fiatal író a novellaciklus kidolgozására: „Nagyon kedves uram, nagyon kérem, folytassa a Kekez-ciklust, hogy egy igazán erős és értékes kötete legyen a Kalangya könyvtárnak. Tudom, hogy Önnek is tiszta meglepetést hoz ez a munka, ha megteremti, útjára engedi ezt a kemény és melegizmú alakot.” Budapestről, a mártonhegyi szanatóriumból küldött levelében, már tegeződve, szintén szóba hozza a témát: „Nem írtál semmit Kekez Tunáról, szinte aggódok, hogy Kekez sorsa és élete eltávolodik Tőled. Nagyon kérek, ne hagyd elenyvedni ezt a nagyszerű, erős alakot.” S azt is megtudhatjuk, hogy vele ellentétben Szirmai Károly akkor még nem tartotta figyelemre méltónak a novellát. „Tudom, hogy Szirmai gyengének mondja, de ő mindig kicsinyességek között botladozik, semmit se tud zavartalan megérzéssel átfogni, az élet helyett a realitások apró szemölcsseit tapintja és kényszerképzetekkel kifogásolja.”

Herceg János első novelláskötetéhez, az 1933-ban megjelent *Viharban* címűhöz Szenteleky Kornél írt előszót. A fiatal író azonban már korábban is foglalkoztatta egy kötet kiadásának terve. 1932. augusztus 4-én Golnikról küld levelet Szenteleky Zomborba, s megtudhatjuk belőle, hogy Herceg elküldte hozzá tervezett könyvének anyagát véleményezésre; Szenteleky azonban ekkor még elutasító választ ad: „Ami a novelláskötet kiadását illeti, egyelőre még várnék vele, mert véleményem szerint csak öt novella lenne alkalmas a kötetben való megjelenésre. A kötetben megjelenő írások között nem lehetnek nagyobb nívó- és erőkülönbségek. Ezért várna talán addig, amíg 8–10 egyformán értékes novellája gyűlik össze. Készséggel segítenék az összeválogatásnál és nagyon örülnék, ha ez a tervezett könyv valóban napvilágot látna.” Az elutasításon aligha kell csodálkoznunk, az alkotói öntudaton annál inkább, hiszen 1932 augusztusáig a fiatal írónak – sokáig titokban tartott első novellájával együtt is – mindössze kilenc szövege jelent meg.

1933. június 28-ai levelében Szentelekytől arról értesülünk, hogy a felkérés – írta előszót a *Viharban* című Herceg-kötethez – kényes helyzetbe hozza, korábban ugyanis már megtagadta az előszóírást Cziráky Imrének. A másik ok, ami a bevezetőírás ellen szólt, hogy Szenteleky szívesebben írt volna bírálatot Herceg könyvéről, az előszó és a kritika azonban kizárja egymást. A döntést mégis a fiatal íróra bízta: „Ezért tehát válassz, drága barátom. Ha előszót kívánsz, rögtön megkapod.” Az elutasított Czirákynak pedig így magyarázza eljárását: „egyedül Herceg János saját kiadásában megjelenő víziós írásai elé írtam néhány magyarázó szót, részben, mert ezek az írások valóban magyarázatra szorultak, részben pedig mert a szerző ezzel az előszóval jobban gondolja terjeszthetni könyvét”. A két utóbbi levél megírása között mindössze egy hét telt el, ez alatt az idő alatt készült tehát el az előszó Herceg János kötetéhez.

Szenteleky előszava az ifjú alkotó számára szavatolta az írói sikert. S bár a kötetben az expresszionista és szürreális víziók mögött megjelenik a realista ábrázolás ígérete is, Szenteleky a víziós jellegét emeli ki a szövegnek. Nem magyarázza, elemzi a víziót, hanem tényszerűen megállapítja: „Vannak igazságok, vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos képekben, furcsa szimbólumokban fejezhető ki.” S abban sem tévedett az előszó írója, hogy „Herceg János is hamarosan kiemelkedik a rónák poros síkjából, és szélesebb horizontok nyílnak meg előtte”.

Nincs róla adatuk, vajon talákoztak-e még ezután. Huszonnégy éves volt Herceg János, amikor 1933. augusztus 20-án Szivácon meghalt Szenteleky Kornél. Szenteleky levelezéséből az derül ki, hogy kettejük kapcsolata valóban rendelkezik a bensőségesség jegyeivel. Herceg János

lett az, aki később a legkövetkezősebben és meglehetősen gyakorisággal idézte fel emberi és irodalomszervezői alakját. A baráti tanítvány–mester kapcsolat azonban még nem kötelezte volna Herceg Jánost arra, hogy élete végéig újra és újra felidézze alakját, s kettejük szoros ismeretségét magánéleti részletek megjelenítésével erősítse. A személyes hangvétel sokkal inkább a Szenteleky hirdette irodalmi elvek elfogadásában kereshető, és a visszanező kultuszteremtő készségével és igyekezetével magyarázható.

Elhangzott 2009. augusztus 20-án Szivácon a Szenteleky-emléknapon.